

«ՕՏԱՐ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԱՂԹԱՎԱՅՐԵՐԻ ՄԱՍԻՆ».
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ

Արդեն երկրորդ տարին է, ինչ ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի Հայկական գաղթախնների և Սփյուռքի պատմության բաժինը կազմակերպում է «Օտար աղբյուրները Հայկական գաղթավայրերի մասին» խորագրով միջազգային գիտաժողով: Առաջինն անց էր կացվել 2020 թ. սեպտեմբերի 15–16-ին և նվիրված էր Հայ մեծանուն բանասեր, պատմաբան, հնագետ, աշխարհագրագետ, բանաստեղծ, թարգմանիչ, մանկավարժ, խմբագիր, Վենետիկի Մխիթարյան միաբանության անդամ Հայր Ղևոնդ Ալիշանի ծննդյան 200-ամյակին:

Իսկ արդեն 2021 թ. նոյեմբերի 2-ին ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի նիստերի դահլիճում տեղի ունեցավ համանուն խորագրով միջազգային երկրորդ գիտաժողովը (առկա և առցանց), որը նվիրված էր Կալկաթայի Հայոց մարդասիրական ճեմարանի հիմնադրման 200-ամյակին (1821–2021 թթ.):

Գիտաժողովի բացմանը Պատմության ինստիտուտի Հայկական գաղթախնների և Սփյուռքի պատմության բաժնի վարիչ, պ. գ. դ., պրոֆ. Գևորգ Ստեփանյանը ներկայացրեց առաջին գիտաժողովի արդյունքներն ամփոփող «Օտար աղբյուրները Հայկական գաղթավայրերի մասին» նյութերի ժողովածուն: Նա նշեց, որ դրանով հիմք է դրվում նոր մատենաշարի, որով «փորձում ենք վերհանել մեր գաղթաշխարհի պատմությունը, հատկապես այն առանձնահատուկ հատվածը, որը վերաբերում է օտար հեղինակների ու ճանապարհորդների՝ Հայկական գաղթավայրերի մասին անդրադարձերին: Այս առումով կա հսկայածավալ նյութ, և կան աղբյուրներ, որոնք պետք է մշակվեն և այսպիսի ժողովածուների տեսքով լույս տեսնեն»: Համանուն մատենաշարի Ա պրակը հանդիսացող հատորը ներառում է 24 հոդված, որոնք վերաբերում են հնագույն շրջանի Հայ գաղթավայրերի, Անդրկովկասի, Միջին Ասիայի, ԱՄՆ-ի և Եվրոպայի Հայ գաղթյալների, սփյուռքի մասին օտար աղբյուրների վկայություններին, ինչպես նաև՝ Հայր Ղևոնդ Ալիշանին:

Գիտաժողովին ողջունելի խոսքով հանդես եկավ ԳԱԱ Հայագիտության և հասարակական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար, ԳԱԱ ակադեմիկոս Յուրի Սուվարյանը: Նա կարևորեց սույն մատենաշարի առաջին հատորի լույսընծայումը. «Այս ժողովածուն լուրջ հաջողություն է պատմագիտության ոլորտում: Բավականաչափ արժեքավել է ոչ միայն Ղևոնդ Ալիշանի գրական ժառանգությունը, այլ նաև այսօրվա խնդիրների տեսակետից դիտարկվել են շատ հարցադրումներ, հատկապես նրա աշխատությունը՝ նվիրված աշխարհագրական խնդիրներին, Հայաստանի սահմաններին, և այս ամենը ստացել են ժամանակակից հնչեղություն: Մաղթում եմ հաջող և արդյունավետ աշխատանք այս կարևոր միջոցառման բոլոր մասնակիցներին»:

ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի տնօրեն, ԳԱԱ ակադեմիկոս Աշոտ Մելքոնյանը, գնահատելով կատարված աշխատանքը (առցանց), նշեց. «Պատմագիտության մեջ մենք մի նոր բնագավառի ակոս ենք բացել: Հայկական գաղթաբանների և Սփյուռքի պատմության բաժինը կարողացավ այս գիտաժողովների ու մատենաշարի ստեղծման շնորհիվ միավորել մեր սփյուռքի մասնագետներին: Ես հաջողություն եմ մաղթում գիտաժողովին և միաժամանակ համոզվածություն եմ հայտնում, որ այս շարքը կշարունակվի»:

Իր խոսքում Պատմության ինստիտուտի Հայ պարբերական մամուլի և հասարակական մտքի պատմության բաժնի վարիչ, պ. գ. դ., ԳԱԱ թղթակից անդամ Ալբերտ Խառատյանն առանձնապես կարևորեց Հայ գաղթաբանների մասին օտար աղբյուրների ուսումնասիրումը, ինչը, ցավոք, նվազ է ուսումնասիրվել: Ճանաչողական և պատմագիտական բացառիկ կարևորություն ներկայացնող այդ ասպարեզում առկա բացը կլրացնի «Օտար աղբյուրները հայկական գաղթավայրերի մասին» մատենաշարը՝ Հայաստանի, ինչպես նաև արտերկրի գիտնականների արժեքավոր հետազոտություններով. «Այն լայն տեսակետների հավաքածու է հայկական գաղթաբանների մասին և ունի բացառիկ կարևորություն մեր պատմագիտության ոլորտում: Սա շատ հեռուն գնացող ճանապարհի սկիզբն է, որը վերհանում է հայության կենցաղի, պատմության, մշակույթի այն հետաքրքիր դրվագները, որոնք աչքի են զարնել օտար ճանապարհորդների մոտ»:

Այդ թեմայով գիտաժողովի մտահղացումը Պատմության ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, բ. գ. թ. Արծվի Բախչինյանինն է: Իր ելույթում նա նշեց, որ արտերկրի տարբեր արխիվներում և գրադարաններում պահվող բազմաթիվ հիշատակություններում օտար ճանապարհորդները, միախոնքները, նաև գրողները պարբերաբար հիշատակում են հայերի մասին, որոնց նրանք հանդիպել են աշխարհի տարբեր երկրներում: Այդ նյութերը հայտնաբերվելու, թարգմանվելու և ուսումնասիրվելու կարիք ունեն: Ուստի կարևոր է, որպեսզի տարբեր լեզուների կրող աշխարհասփյուռ մեր հայրենակից-մասնագետների նպատակներից և գործունեության ուղղություններից մեկը լինի նաև դա. «Այդ նյութերը կարիք ունեն թարգմանության և ներկայացման: Տարբեր լեզուներ կրող մեր մասնագետները պետք է բացահայտեն տվյալ լեզուներով այն աղբյուրները, որոնցում կան վկայություններ հայության ու հայ ժողովրդի մասին»:

Ընդգրկուն թեմա ունեցող սույն գիտաժողովին մասնակցության հայտ էր ներկայացրել շուրջ երկու տասնյակ հետազոտող Հայաստանի Հանրապետությունից և աշխարհի տարբեր երկրներից (Հունաստան, Հորդանան, Հունգարիա—Գերմանիա, Ռումինիա, Լիբանան): Իրենց զեկուցումներում նրանք լուսաբանեցին Հայ գաղթաբանների ու համայնքների, ինչպես նաև հայության պատմության մասին տարբեր ժամանակաշրջանների (հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրեր) և աշխարհաքաղաքական տարբեր տարածքների (Մերձավոր ու Միջին Արևելք, Եվրոպա, Օսմանյան կայսրություն, Հնդկաստան, Ռուսաստան, Արևելյան Անդրկովկաս, Վրաստան, ԱՄՆ և այլն) վերաբերյալ առկա աղբյուրագիտական հարուստ ժառանգությունը:

Գիտաժողովի «Արևելքի երկրներ» վերտառությամբ առաջին նիստում (նախագահող՝ Արծվի Բախչինյան) լսվեցին պ. գ. դ. Քրիստինե Կոստիկյանի (ՀՀ) և ասպիրանտ Անահիտ Թովմասյանի (ՀՀ) «Հայ վաճառականության խնդիրները Արևելքի երկրներում ԺԷ–ԺԸ դարերում ըստ պարսկերեն և օսմաներեն աղբյուրների», դոկտոր Գևորգ Ղազարյանի (Հունաստան) «Իգմիթի նահանգի հայ հոռոմները», պ. գ. թ. Կարեն Մկրտչյանի (ՀՀ) «Իրանական պաշտոնական դիրքորոշումը հայ համայնքի իրավական կարգավիճակի հարցում (ըստ իրանական աղբյուրների)», պ. գ. թ. Սեդա Օհանեսյանի (ՀՀ) «Իրաքի հայ համայնքը ըստ իրաքեան աղբյուրների», Մարալ Ներսեսեանի (Հորդանան) «Օտար աղբյուրներ՝ Յորդանան գետի շրջակայքի հայկական ներկայությունից մասին», բ. գ. թ. Արծվի Բախչինյանի (ՀՀ) «Դանիել Դեֆոն հայերի մասին», գիտաշխատող Էլիզաբեթ Թաթևյանի (ՀՀ) «Հնդկահայ գաղութը հայ պատմագրության մեջ», պ. գ. թ. Վահե Սարգսյանի (ՀՀ) «ՀԱՆՎիրահայոց թեմի իրավական կարգավիճակի, սեփականության իրավունքի և եկեղեցիների պատկանելության խնդրի քննարկումը վրացական մամուլում» գեկուցումները, պ. գ. դ., պրոֆ. Գևորգ Ստեփանյանի (ՀՀ) «Պրոֆ. Իլյա Բերյոզինի «Ճանապարհորդություն Դաղստանում և Այսրկովկասում» աշխատությունը որպես Արևելյան Այսրկովկասի հայության պատմության սկզբնաղբյուր»:

«Եվրոպա և ԱՄՆ» խորագրով երկրորդ նիստում (նախագահող՝ Անի Ֆիլչենկոն) լսվեցին պ. գ. դ. Բալինտ Կովաչի (Հունգարիա–Գերմանիա) «Աղբյուրագիտական կարևոր տեղեկություն Հունգարիայում հայերի մասին 2-րդ աշխարհամարտից հետո», պ. գ. թ. Քնարիկ Ավազյանի (ՀՀ) «ԱՄՆ-ի դիվանագիտական և միսիոներական ներկայացուցչությունները Հայոց ցեղասպանության մասին և ամերիկահայությունը (ըստ ժամանակի ամերիկյան մամուլի)», պ. գ. թ. Գոհար Մխիթարյանի (ՀՀ) «XVIII դարի ռուսական աղբյուրները որպես Արևելյան Այսրկովկասի հայության պատմության սկզբնաղբյուր», հայցորդ Գայանե Շախկյանի (ՀՀ) «Առգուստ Փռայհեր ֆոն Հաքստ–Հաուզենի հիշատակությունը Հայաստանի վերաբերյալ», պ. գ. թ. Քրիստինե Մելքոնյանի (ՀՀ) և պ. գ. թ. Էդուարդ Զոհրաբյանի (ՀՀ) «Հայերի առևտրա-տնտեսական գործունեությունը Կրասնոդարի երկրամասում (19-րդ դ.)», պ. գ. թ. Վահրամ Ղարաբանյանի (ՀՀ) «Հայերը բրիտանական հետախուզական ծառայություններում Առաջին աշխարհամարտի տարիներին (ըստ բրիտանական փաստաթղթերի)», Սիլվա Գաբաբյանյանի (Լիբանան) «Հայ գաղթավայրերում դերն ու կարևորությունը» գեկուցումները:

Յուրաքանչյուր նիստի ավարտին գեկուցողները պատասխանեցին մասնակիցների տված հարցերին, նաև տեղի ունեցան քննարկումներ:

Վերջում գիտաժողովի արդյունքներն ամփոփող ելույթներով հանդես եկան Հակոբ Մուրադյանը, Արծվի Բախչինյանը, Արմեն Մարուքյանը, Աշոտ Մելքոնյանը, Գևորգ Ստեփանյանը:

Գիտաժողովում կարդացված գեկուցումները կհրատարակվեն «Օտար աղբյուրները հայկական գաղթավայրերի մասին» մատենաշարի երկրորդ պրակում:

ՔՆԱՐԻԿ ԱՎԱԳՅԱՆ